

Jurista padomi

Dižkoku tiesiskā aizsardzība: no mežiem līdz pilsētām

JĀNIS JURKĀNS,
ZVĒRINĀTU ADVOKĀTU BIROJA *CERSJURKĀNS*
PARTNERIS, ZVĒRINĀTS ADVOKĀTS

LAURA LORETA MUCIŅA,
ZVĒRINĀTU ADVOKĀTU BIROJA
CERSJURKĀNS JURISTA PALĪDZE

Dižkoki ir Latvijas dabas bagātība un daļa no mūsu kultūrvēsturiskā mantojuma, kas prasa īpašu aizsardzību un rūpes. Lai šos kokus saglabātu arī nākamajām paaudzēm, īpašniekiem, kuru zemē aug dižkoks vai potenciālais dižkoks, ir jāgādā par to aizsardzību. Rakstā skaidrojam, kāds dižkoku aizsardzības tiesiskais regulējums jāievēro mežu, lauksaimniecības zemju un pilsētu teritorijā.

KAS IR DIŽKOKS?

Dižkoki ir viens no aizsargājamo koku veidiem un ir uzskatāmi par dabas pieminekļiem.¹ Uz tiem attiecas ne vien attiecīgā zemes īpašnieka, bet arī jebkuras citas personas, kura nonāk jebkādā saskarsmē ar dižkoku, rūpības pienākumi. Vietējais vai citzemes sugas koks kļūst par dižkoku, kad tas sasniedz attiecīgu stumbra apkārtmēru vai augstumu atbilstoši Ministru kabineta noteikumu Nr. 264 *Īpaši aizsargājamo dabas teritoriju vispārējie aizsardzības un izmantošanas noteikumi* (turpmāk – MK noteikumi) 2. pielikumā noteiktajam. Piemēram, lai parastais ozols kļūtu par dižkoku, tam ir jāsasniedz vismaz viens no kritērijiem – tā stumbra apkārtmēram ir jābūt vismaz četriem metriem vai kopējam augstumam jāsasniedz vismaz 32 metri. Īpaši svarīgi ir apzināties, ka ne vien dižkoks ir aizsargāts, bet aizsargājama ir arī teritorija zem koka vainaga un desmit metru joslā ap to, skaitot no koka vainaga projekcijas.²

¹ Par īpaši aizsargājamām dabas teritorijām: Latvijas Republikas likums, Latvijas Vēstnesis, 5, 25.03.1993.

² Turpat.

”Dižkoki ir viens no aizsargājamo koku veidiem un ir uzskatāmi par dabas pieminekļiem.”

Kokiem, kas vēl nav sasnieguši MK noteikumos noteiktos dižkoka izmērus, bet tas varētu notikt tuvākajā nākotnē, Valsts meža dienests vai pašvaldība var noteikt potenciāla dižkoka statusu. Tiem nepiemēro noteikumus, kas attiecas uz dižkokiem, taču atbildīgās iestādes var noteikt stingrākas prasības šādu koku uzturēšanai. Piemēram, aizliegt potenciālos dižkokus nocirst vai uzlikt zemes īpašniekam papildu pienākumus to augšanas apstākļu uzlabošanai.

DIŽKOKU KLASIFIKĀCIJA

Saskaņā ar normatīvajiem aktiem dižkokus var klasificēt pēc šādiem kritērijiem:

koka apkārtmērs: dižkoku klasifikācija galvenokārt balstās uz koka stumbra apkārtmēru, kas tiek mērīts 1,3 metru augstumā virs zemes;

koku suga: katrai koku sugai ir savi specifiski kritēriji dižkoka statusa piešķiršanai. Dižkoku statusa kritēriji atšķiras ozoliem, liepām, priedēm un citiem kokiem. Sugas retums un ekoloģiskā nozīme arī var būt svarīgs faktors;

vecums un bioloģiskā vērtība: dižkoki ir nozīmīgi bioloģiskās daudzveidības uzturēšanai, jo tie bieži ir mājvieta dažādu sēņu, ķērpju, putnu un kukaiņu sugām. Šā iemesla dēļ koka vecums var būt papildu faktors, kas nosaka dižkoka nozīmi;

kultūras un vēsturiskā nozīme: dižkoki bieži vien ir arī kultūrvēsturiski nozīmīgi objekti, saistīti ar vēsturiskiem notikumiem vai tradīcijām.

Dižkoki ir reģistrējami Dabas

aizsardzības pārvaldes Dižkoku uzskaites rīkā.³ Reģistrēšanas pieteikumu var iesniegt ne vien attiecīgās zemes īpašnieks, bet arī jebkura cita persona. Pēc pieteikuma saņemšanas koku pārbauda Dabas aizsardzības pārvaldes valsts vides inspektori. Ja inspektors konstatē, ka tas ir dižkoks, to iekļauj reģistrā. Latvijā reģistrētos dižkokus ikviens var aplūkot dabas datu pārvaldības sistēmā *OZOLS*. Dižkoku labākai atpazīstamībai Dabas aizsardzības pārvalde pie tiem piestiprina informatīvo zīmi *Ozollapa*. Tomēr jāņem vērā: sasniedzot noteiktu apkārtmēru vai augstumu, koks uzskatāms par aizsargājamu arī tad, ja šāda zīme nav uzstādīta. Dižkoka reģistrācijas fakts nav noteicošais attiecībā uz dižkoka tiesisko statusu un personu tiesisko atbildību darbībās ar koku.

DIŽKOKU AIZSARDZĪBA

Dižkoku aizsardzības regulējums ir visaptverošs. Piemēram, MK noteikumi aizliedz «veikt darbības, kuru dēļ tiek bojāts vai iznīcināts dižkoks vai mazināta tā dabiskā estētiskā, ekoloģiskā un kultūrvēsturiskā vērtība»⁴ un «veikt darbības, kas var negatīvi ietekmēt aizsar-

³ Dižkoki. Iepazīstiet dižkokus Latvijā. Dabas aizsardzības pārvalde. Pieejams: <https://ozols.gov.lv/kartes/apps/sites/#/atlants/pages/koki>

⁴ Ministru kabineta 2010. gada 16. marta noteikumi Nr. 264 *Īpaši aizsargājamo dabas teritoriju vispārējie aizsardzības un izmantošanas noteikumi*, Latvijas Vēstnesis, 50, 30.03.2010. ➔

*gājamā koka augšanu un dabisko attīstību».*⁵ Proti, tas ietver jebkādas darbības, kas var bojāt koka dzīvotspēju. Ierobežojumi ir vērsti ne vien uz koka saglabāšanu, bet arī rūpēm par tā apkārtējo vidi, aizliedzot aizsargājamo teritoriju izmantot citām vajadzībām, bojāt augsni un koka saknes. Ja dižkoku nomāc jaunāki koki un krūmi, kas aug dižkoka aizsargājamajā teritorijā, ir iespējama to izciršana.⁶

Vairāku darbību, arī tādām, kas vērstas uz dižkoku saglabāšanu, ir nepieciešamas īpašas atļaujas. Tikai ar Dabas aizsardzības pārvaldes rakstveida atļauju aizsargājamajā teritorijā ir iespējams veikt darbības, kas izraisa pazemes ūdeņu, gruntsūdeņu un virszemes ūdeņu līmeņa maiņu, vai ierīkot publiski pieejamus dabas tūrisma un izziņas infrastruktūras objektus.⁷ Arī parasto koku ciršana gan mežā, gan ārpus meža ir stingri regulēta, un zemju īpašnieki kokus var cirst bez papildu atļaujas, ja koka celma caurmērs ir līdz 12 cm (mežā) vai 20 cm (ārpus meža). Dižkoku nociršanai ir piemērojamas vēl stingrākas prasības – neatkarīgi no dižkoka atrašanās vietas dižkokus atļauts nocirst vai pārstādīt, ja ir saņemts arborista rakstveida atzinums, kura nepieciešamību nosaka Dabas aizsardzības pārvalde, un ir saņemta Dabas aizsardzības pārvaldes rakstveida atļauja. Šāda darbība ir pieļaujama tikai tad, ja tas ir nepieciešams drošības vai paša koka aizsardzības dēļ MK noteikumos minētajos gadījumos.⁸

Dižkoku aizsardzību mežos, pilsētvidē un lauksaimniecības teritorijās reglamentē vairākas tiesību normas. Katrai no šīm vietām ir savas prasības, jo atšķiras zemes izmantošanas veidi.

Meža teritorijās:

Veicot saimniecisko darbību, kā arī mežu uzturēšanas pasākumus, mežsaimniekiem svarīgi apzināt savā īpašumā augošos un arī potenciālos dižkokus.

Īpaša uzmanība jāpievērš arī

⁵ Turpat.

⁶ Turpat.

⁷ Turpat.

⁸ Turpat.

mežu ciršanai, vienalga, vai tā ir, piemēram, bojāto koku ciršana vai kailcirte. Meža likuma 12. panta piektā daļa paredz, ka mežos ir aizliegts nocirst dižkokus,⁹ ja vienas nav īpaši nepieciešams. Šādā gadījumā piemērojams speciālais regulējums par aizsargājamo koku nociršanu, novākšanu vai pārstādīšanu. Atbilstoši MK noteikumu 47. punktam, ja mežā augušais dižkoks ir nolūzis vai nozāgēts (neatkarīgi no tā, vai tas ir noticis tiesiski vai prettiesiski), tā koka stumbrs un zari, kuru diametrs ir lielāks par 50 centimetriem, ir jāatstāj koka augšanas vietā vai tā apkārtnē.

Pilsētvidē:

Dižkoku aizsardzība pilsētās un apdzīvotās vietās ir sarežģītāka nekā lauku apvidos, jo blīvā apbūve ierobežo koku apkārtnes apsaimniekošanu. Pilsētās koku skaits ir daudz mazāks, turklāt apkārtējā vide būtiski apdraud dižkokus, tāpēc to aizsardzībai jāpievērš īpašas rūpes. Bieži vien pašvaldības savos saistošajos noteikumos iekļauj skrupulozākus kritērijus aizsargājamo koku noteikšanai (nosakot tos par vietējās nozīmes aizsargājamiem kokiem), nekā tie ir noteikti MK noteikumu 2. pielikumā. Lai gan tie nav dižkoki un nav reģistrējami, tiem ir piemērojamas šīs prasības (ciktāl tās nav pretrunā ar augstāka ranga normatīvo aktu).¹⁰ Saistošajos noteikumos pašvaldības var noteikt arī vēl stingrākas prasības attiecībā tieši uz dižkokiem, līdz ar to pašvaldību saistošie noteikumi ir svarīgs papildinājums valsts līmeņa regulējumam.

Aizsargājamā koka teritorijā, ja tā atrodas apdzīvotā vietā vai pilsētā, ir pieļaujama infrastruktūras vai inženierkomunikāciju izbūve vai atjaunošana, kā arī ēku rekonstrukcija.¹¹ Tas, ka ir pieļaujama ēku

⁹ Meža likums: Latvijas Republikas likums, Latvijas Vēstnesis, 98/99, 16.03.2000.

¹⁰ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2022. gada 31. augusta spriedums lietā Nr. A420193119, SKA-298/2022.

¹¹ Īpaši aizsargājamo dabas teritoriju vispārējie aizsardzības un

rekonstrukcija, nenožīmē, ka tiek atļauta jaunu ēku būvniecība. Jaunas ēkas celtniecība aizsargājamā koka un tā sakņu sistēmas tiešā tuvumā var būtiski negatīvi ietekmēt konkrētā koka augšanu.¹² MK noteikumu 44.1. apakšpunktā noteiktā atkāpe neatceļ nosacījumu, ka ir aizliegts veikt darbības, kas var negatīvi ietekmēt aizsargājamā koka augšanu un attīstību, – veicot pieļaujamās darbības, ir jāievēro tieši tādi paši nosacījumi, tai skaitā par būvmateriālu novietošanu koka tuvumā.

izmantošanas noteikumi.

¹² Administratīvās rajona tiesas 2023. gada 9. oktobra spriedums lietā Nr. A42-00609-23/25.

Lauksaimniecības zemēs:

Dižkoku aizsardzības režīms lauksaimniecības zemēs neatšķiras no vispārējā aizsargājamo koku regulējuma, taču saimnieciskās darbības rakstura dēļ īpašniekiem jāpievērš uzmanība arī aktivitātēm ārpus desmit metru aizsargjoslas, jo koka sakņu sistēma var sniegties krietni tālāk. Lauksaimniecības zemju īpašniekiem jānodrošina dižkoka pasargāšana no bojājumiem, nociršanas vai citām tam kaitējošām darbībām. Ja lauksaimniecības zemē aug dižkoks, tās apsaimniekošana ir pakļauta īpašiem ierobežojumiem, piemēram, ir aizliegta augsnes dziļa apstrāde koka tuvumā, zālaugu seguma iznīcināšana, ķīmisko vielu izmantošana. ○

KOMPETENCE STABILITĀTE AIZRAUTĪBA

Uzticams partneris juridiskās
palīdzības sniegšanā

Pieredze, zināšanas
un neatlaidība

Drošs atbalsts mūsdienu
mainīgajā pasaulē

CersJurkāns
zvērinātu advokātu birojs

**PIEREDZĒJUŠI UN UZTICAMI
JURISPRUDENCES MARATONISTI**

STRĒLNIEKU IELA 9-4, RĪGA

TĀLR. 67365865

WWW.CERSJURKANS.LV

 /CersJurkāns /CersJurkāns /cers_jurkans